

Livsåskådningskunskap 24.3.2020

Provet hölls undantagsvis den 17 mars 2020

Tabellen i denna fil (på sidan 4) är inte nödvändigtvis fullkomligt tillgänglig för till exempel användare av skärmläsningssystem.

Slutgiltiga beskrivningar av goda svar 12.5.2020

Grunderna enligt vilka bedömningen gjorts framkommer i de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar. Uppgiften om hur bedömningsgrunderna tillämpats på examinandens provprestation utgörs av de poäng som examinanden fått för sin provprestation, de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar och de föreskrifter gällande bedömningen som nämnden gett i sina föreskrifter och anvisningar. De slutgiltiga beskrivningarna av goda svar innehåller och beskriver inte nödvändigtvis alla godkända svarsalternativ eller alla godkända detaljer i ett godkänt svar. Eventuella bedömningsmarkeringar i provprestationerna anses vara jämförbara med anteckningar och sålunda ger de, eller avsaknaden av markeringar, inte direkta uppgifter om hur bedömningsgrunderna tillämpats på provprestationen.

Om livsåskådningskunskap och bedömningen av ämnet i grunderna för gymnasiet läroplan

Livsåskådningskunskap är ett tvärvetenskapligt läroämne som bygger på humanistiska vetenskaper, kultur- och samhällsvetenskaper samt filosofi. I livsåskådningskunskap ska man bedöma såväl den studerandes förmåga att skickligt och mångsidigt kunna analysera och uttrycka livsåskådningsfrågor som den generella nivån av livsåskådningsmässig insikt. Livsåskådningsfrågor är ofta personliga, men reflektionen kring dem bygger på intellektuella kompetenser, som kritiskt tänkande, konsekvens, entydighet och systematik.

Studentexamensnämnden har beslutat att studentexamensprovet från och med provtillfället hösten 2017 till och med provtillfället våren 2020 kan avläggas både enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2003 och enligt grunderna för gymnasiet läroplan 2015. Revideringen av grunderna för gymnasiet läroplan 2015 var huvudsakligen en uppdatering. Även om en ny kurs i livsåskådningskunskap lades till och det gjordes vissa ändringar i kursstrukturen, har helheten i fråga om målen för och innehållet i livsåskådningskunskapen inte förändrats på något avgörande sätt. Sektionen för livsåskådningskunskap har haft som mål att utforma uppgifterna så att alla uppgifter i provet våren 2020 kan besvaras utifrån vardera av grunderna för läroplanen.

Bedömning av svaren i studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

I bedömningen av ett studentexamensprov i ett realämne måste man beakta hur kognitivt krävande uppgiften är. Uppgifterna har utarbetats med beaktande av Blooms taxonomi om kognitiva inlärningsmål samt den variant av taxonomin som Anderson och Krathwohl utvecklat. I de här taxonomierna bedöms hur krävande den kognitiva process uppgiften kräver är på en hierarkisk skala i sex steg: vetande/erinring, förståelse, tillämpning, analys, bedömning och skapande/syntes. De två högsta nivåerna står i omvänd ordning i de två taxonomierna.

Livsaskådningskunskapen innebär tänkande kring ibland mycket abstrakta principer, såsom de mänskliga rättigheterna. Djupgående insikter i dessa kräver förmågan att analysera och utvärdera dem. Därför kan det vara en mycket krävande uppgift bara att förstå själva saken. Av denna orsak bör de ovan nämnda klassificeringarna enligt Blooms taxonomi inte ses som schematiskt hierarkiska i bedömningen i livsåskådningskunskap. De kunskapsmässiga färdigheternas olika dimensioner är ofta överlappande inom livsåskådningskunskapen även om de uppgiftsdelar som kräver definition, beskrivning och förklaring i regel är snävare än de som kräver analys, diskussion och utvärdering.

Det åskådningsmässiga tänkande som bedöms i studentexamensprovet kommuniceras språkligt. Därför bör man i bedömningen även fästa uppmärksamhet vid hur tänkandet uttrycks. Uttrycksformen bedöms på många olika plan, från textens litterära uttrycksfullhet till styckeindelningen. Provet är emellertid inte ett prov i modersmålet, och en språkligt god framställning är ett kännetecken på ett gott svar i livsåskådningskunskap endast i den mån den uttrycker gott åskådningsmässigt tänkande. Det här innebär ofta flera olika egenskaper hos svaret. De viktigaste är att svaret är träffande, enhetligt och övertygande.

Kärnan i ett gott svar är att det är träffande, det vill säga relevant. Goda kunskaper och god förståelse samt en träffande argumentation ger inte ens ett godkänt svar om de inte besvarar frågan. Därför är det allra viktigaste av kriterierna nedan att svaret är relevant.

Enhetligheten i ett svar har att göra med dess struktur. Examinandens förmåga att begreppsligt strukturera problem och lösningar samt förstå och utvärdera argument syns i form av följdriktighet och flera dimensioner i svaret. Ett enhetligt svar är tydligt och välstrukturerat.

Att svaret är övertygande innebär inom livsåskådningskunskap att mångsidiga och åskådningsmässigt väsentliga synpunkter behandlas på ett följdriktigt sätt. Svarets faktagrundval är tillräckligt bred och även aktuell, då frågeställningen kräver det. Faktapåståenden, motiverade ståndpunkter och rena åsikter hålls tydligt åtskilda från varandra och kopplingarna mellan framlagda påståenden och motiveringar är tydlig. Typiskt för livsåskådningskunskapen är användningen av träffande och aktuella exempel. De gör svaret övertygande.

Ett gott åskådningsmässigt tänkande syns i att examinanden har kunskap om begrepp och teorier och behärskar det fenomenkomplex som behandlas. Utöver det här inverkar hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. I livsåskådningskunskap korrelerar oftast de formmässiga och innehållsliga dimensionerna med varandra åtminstone delvis då svaret uppfyller minimikraven på relevans, alltså då det motsvarar uppgiften. Ett svar kan ändå kunskapsmässigt vara bra, samtidigt som sättet att uttrycka tankegångarna kan vara svagt, eller tvärtom. Dimensionerna är dock inte helt oavhängiga av varandra eftersom uttrycksättet, användningen av begrepp och kunskapen om fenomenkomplexet är relaterade till varandra.

På grund av naturen hos uppgifterna i livsåskådningskunskap är aspekter som visar på mognad särskilt viktiga i svaret. Studentexamensnämnden har i sina föreskrifter för proven i realämnena gett anvisningar för bedömningen av mognad i svaren (https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/sv_foreskrifter_realamena.pdf). Det är värt att notera att behandlingen av oväsentliga synpunkter i svaren sänker svarets värde enligt föreskriften.

Tabellen nedan kan vara till hjälp vid bedömningen av studentprovssvaren i livsåskådningskunskap då det gäller hur träffande, enhetligt och övertygande svaret är. De här kriterierna i kombination med de innehållsmässiga kriterierna bildar tillsammans en helhetsbedömning som uttrycks med det poängtal som ges för deluppgiften.

Dimension i bedömningen	/Poängtal 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Träffande	Svaret svarar inte alls på uppgiften; uppgiften har väsentligt missuppfattats.	Svaret har vissa kopplingar till frågans område, men det är oklart, förvirrat eller träffar inte saken.	Svaret på uppgiften håller sig till frågan.	Svaret visar på en klar förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar de mest väsentliga aspekterna.	Svaret visar på en utmärkt förståelse för uppgiften och dess avgränsning, och det behandlar ingående de relevanta aspekterna och endast dem.
Enhetligt	Svaret är splittrat och oredigt.	Svaret tar upp en klart relevant aspekt. I övrigt är elementen i svaret slumpmässigt valda eller orediga.	Svaret tar upp flera relevanta aspekter, men de har inte sammanställts i en helhet. Svaret är ofta katalogartat.	De synpunkter som uppgiften berör har kopplats till varandra på ett följdriktigt och mångsidigt sätt. Resultatet är en koherent helhet som besvarar frågan.	I svaret har de för uppgiften relevanta materialelementen ställts i relation till varandra. Begrepp och motiveringar bildar en konsekvent helhet som besvarar frågorna i uppgiften och vid behov beaktar även alternativa infallsvinklar.
Övertygande	Svaret saknar motiveringar eller motiveringarna saknar koppling till de framlagda påståendena.	De motiveringar som ges i svaret anknyter på något sätt till påståendena, men kopplingen mellan dem förblir oklar.	Svaret har motiverats med förnuftiga utgångspunkter och det finns en klar koppling mellan motiveringar och slutsatser.	I svaret diskuteras de flesta relevanta motiveringarna. De har problematiserats och analyserats på ett förnuftigt sätt och argumenten har konstruerats korrekt.	Problematiseringen och analysen av de relevanta motiveringarna är träffande och visar på ett insiktsfullt eget tänkande eller en ingående kunskap om traditionen.

Poängtal för studentexamensprovet i livsåskådningskunskap

Provet i livsåskådningskunskap omfattar nio uppgifter av vilka examinandena ska besvara fem. Provet består av två delar. Del I omfattar sex uppgifter. Var och en av de här uppgifterna ger 0–20 poäng. Del II omfattar tre uppgifter som var och en ger 0–30 poäng. Examinanden kan besvara 3 till 5 uppgifter i del I och 0 till 2 uppgifter i del II. Det maximala antalet poäng i provet är 120. För att nå detta poängantal måste examinandena besvara tre uppgifter i del I och två uppgifter i del II.

I anvisningarna för poängsättning i beskrivningarna av goda svar nämns två eller tre separata fästpunkter för bedömningen, det vill säga poängtrösklar, vars syfte är att underlätta bedömningen. Antalet poängtrösklar beror på det maximala antalet poäng för deluppgiften, som alltid är delbart med fem. För de snävare delfrågorna som är värda 5 poäng finns det två poängtrösklar, vid 2 och 4 poäng, det vill säga 40 % och 80 %. Om poängtalet för en uppgift eller deluppgift är 10 eller mera används tre referenspunkter: 25–30 procent, 50–60 procent och 75–80 procent. Om en uppgift eller en deluppgift ger mer än 10 poäng ges också en karakterisering av toppoängen. Syftet med detta är att lyfta fram aspekter som gör det enklare att placera svaret inom det högsta poängintervallet (75–100 procent).

Uppgiftsspecifika poänganvisningar

Eftersom provet i livsåskådningskunskap bedömer examinandernas eget tänkande i åskådningsfrågor kan svaren öppna sig i många olika riktningar i nästan alla uppgifter. Därför är beskrivningarna av goda svar aldrig mer än riktgivande. Av samma orsak presenterar beskrivningarna av goda svar på ett omfattande sätt olika åskådningsmässiga synpunkter som berör uppgiften, även sådana som inte ingår i gymnasiekurserna. Målet är att ge lärarna som bedömer svaren ytterligare tips om vilka typer av resonemang i fråga om

åskådningar som på goda grunder kan ingå i svaren. Vilka aspekter som ingår i gymnasiekurserna och som examinanderna förutsätts ha kunskap om anges i samband med anvisningarna för poängsättning. I dessa delar har de ovan nämnda kriterierna – att svaret ska vara träffande, enhetligt och övertygande – beaktats mycket knapphändigt. I bedömningen är det dock motiverat att i varje del av provet granska såväl de kunskapsmässiga dimensionerna som kriterierna i tabellen ovan.

Det finns olika slag av material till uppgifterna. I varje del av en uppgift anges på vilket sätt materialet ska användas. Om inga anvisningar ges om användningen eller om det uppges vara frivilligt att använda materialet, till exempel "du kan utnyttja materialet", är materialet avsett som inspiration. Då är det acceptabelt att examinanden låter bli att utnyttja materialet och det minskar inte på antalet poäng. Det är förvisso bra att märka att materialet också i uppgifter av det här slaget bidrar med information och att svaret bör innehålla motsvarande mångsidighet, även om materialet inte har utnyttjats. Om examinanden trots uppmaning låtit bli att använda materialet i en deluppgift, dras alltid minst ett poäng av och svaret kan nå upp till högst 75 % av maximipoängen för uppgiftsdelen. Det kan också ges mer detaljerade anvisningar om användningen av material, där examinanden till exempel uppmanas att analysera eller jämföra materialet eller söka efter några särskilda särdrag i det, såsom argument. I dessa fall kan den direkta poängminskning som följer av att anvisningarna inte följts vara större.

Uppgiftsdelen är fördelade på två klasser. Om en uppgiftsdelen ger 10 poäng eller mera bedöms den som ett essäsvår, om inte annat anges i uppgiftsformuleringen. Med essäsvår avses ett svar som är strukturerat som en essä: inledningen är en koncis presentation av ämnet, problemet eller påståendet, mittenpartiet består av en mångsidig behandling av temat och i slutet finns de slutsatser som grundar sig på behandlingen. Om en uppgiftsdelen ger mindre än 10 poäng behöver svaret inte vara uppbyggt som en essä. I deluppgifter värda mindre än 10 poäng begränsas antalet tecken. Begränsningen gäller maximiantal tecken. Om det angivna antalet tecken underskrivs sänks poängantalet inte, så länge sakinnehållet är tillräckligt. Om maximiantalet tecken väsentligen överskrivs sänker detta poängantalet. Om antalet tecken överskrivs med 25–50 procent minskar antalet poäng med 1, och med 2 poäng om maximiantalet tecken överskrivs med över 50 procent. Minskningen kan dock inte vara mer än 50 procent av maximipoängen för en deluppgift. Vidare minskar antalet poäng naturligtvis om svaret inte håller sig till saken.

Poängen för uppgifter som består av flera delar fastställs separat för varje deluppgift, om inte annat anges i uppgiften.

Del I

1. Kritiskt tänkande och världsbilden (20 p.)

Tack vare sina färdigheter i kritiskt tänkande kan människan bedöma grunderna för och tillförlitligheten och sanningsenligheten i olika påståenden och informationskällor och förstå olika samband mellan orsak och verkan. Många filosofer har definierat kritiskt tänkande. Matthew Lipman, som specialiserade sig på filosofi för barn och unga, har sagt så här: "Den kritiska tänkaren tänker rationellt på ett sätt som främjar omdömesförmågan, stöder sig på kriterier, korrigerar sig självt och är kontextmedvetet". John Dewey har i sin tur hävdad att reflektivt (kritiskt) tänkande är "aktiva, varaktiga och omsorgsfulla överväganden över varje föreställning eller antagen kunskap, i ljuset av det stöd som ligger till grund för det och de slutsatser mot vilka det pekar". I *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014* konstateras: "Att tänka kritiskt innebär inom livsåskådningskunskap att söka orsaker, se sammanhang, ha känsla för situationer och att kunna ändra sitt förhållningssätt. Hit hör också en öppen och reflekterande attityd."

Motsvarande formuleringar eller definitioner förväntas inte av examinandena, men att förstå det kritiska tänkandets natur hör till kärnfärdigheterna i livsåskådningskunskapen, och dessa insikter ska klart framgå i examinandens diskussion. Examinanden kan till exempel förknippa följande egenskaper med kritiskt tänkande: förmågan att bedöma informationskällor och grunder för påståenden, förmågan att se saker ur olika synvinklar, strävan efter objektivitet samt förståelsen om samband mellan orsak och verkan.

I dag har de här förmågorna blivit allt viktigare eftersom informationsmängden ständigt växer. I inledningen till uppgiften framförs ett påstående om att det finns ett samband mellan förnekandet av vetenskapliga resultat och tron på konspirationsteorier. I bägge fallen kan man misstänka att det brister i det kritiska tänkandet.

Svaret ska också visa examinandens insikter i fråga om världsbilden och dess utveckling. Till en ansvarsfull världsbild hör inte att man bara accepterar sådana vetenskapliga rön som passar en själv. Att förneka obehagliga vetenskapliga fakta leder lätt en människa in i en konflikt mellan världsbilden och det egna agerandet. Man kan exempelvis bestrida att jorden är rund, trots att man samtidigt utnyttjar teknik som använder sig av satelliter som roterar kring jorden eller flyger med flygplan till andra sidan jordklotet. På samma sätt grundar sig konspirationsteorier vanligen inte på den mest sannolika förklaringen, och de har ofta drag som hindrar kritiskt tänkande, där till och med avsaknaden av bevis som stöder teorin tolkas som bekräftelse av teorin. För att kunna godkänna teorierna som en del av sin världsbild måste man därmed tro på olika antaganden, som inte håller för kritisk granskning.

Klimatförändringen och att människans handlingar påverkar den är ett faktum som är accepterat av nästan hela den vetenskapliga världen. Därför borde den höra till den vetenskapsbaserade världsbild som också undervisas i gymnasiet. Ändå har det redan länge varit förvånansvärt vanligt att förneka klimatförändringen. En del av orsakerna till förnekandet är direkt förknippade med brist på kritiskt tänkande. Sådana orsaker är bland annat att man ger samma tyngd åt experters och lekmäns synpunkter, samt att det är lätt att förringa obekvämlig information i diskussionen kring frågan. Bakom bristen på kritiskt tänkande ligger människans tendens att acceptera föreställningar som stöder den egna världsbilden. För 2000-talet typiska drag i detta fenomen är det stora informationsflödet och att mängden vetenskaplig information ökar och informationen blir mer specialiserad, vilket leder till att det är svårare utnyttja den nyaste vetenskapliga kunskapen för att bygga upp världsbilden. Det är också bra att notera hur värden och olika intressen inverkar på hur människans föreställningar och världsbild utformas. Att erkänna att klimatförändringen är verklig och att det är nödvändigt att motarbeta den kan ha tråkiga konsekvenser för det egna livet. Att förneka klimatförändringen kan också vara fördelaktigt till exempel för företag som producerar fossila bränslen, vilket man kan anta påverkar den offentliga debatten.

Svaret är en essä där examinandena ska använda klimatförändringen och förnekandet av den som exempel och diskutera vilken roll det kritiska tänkandet har i uppkomsten av föreställningar och utvecklingen av världsbilden. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar diskuterar examinandena det kritiska tänkandets roll i utformandet av föreställningar och världsbildens utveckling, och visar någon form av begreppslig insikt i frågan. Alternativt anger examinandena åtminstone ett exempel på hur godkännandet eller förnekandet av klimatförändringen hänger ihop med det kritiska tänkandets roll i utformandet av föreställningar och världsbildens utveckling.

I ett 10-poängssvar förmår examinandena åtminstone implicit beskriva vad kritiskt tänkande betyder och med inställningen till klimatförändringen som exempel presentera en väl underbyggd syn på hur kritiskt tänkande eller bristen på det påverkar världsbilden och uppkomsten av föreställningar.

I ett 15-poängssvar ger examinandena en träffande beskrivning av kritiskt tänkande och presenterar med inställningen till klimatförändringen som exempel en följdriktig och mångsidig syn på relationen mellan kritiskt tänkande och uppkomsten av föreställningar och världsbild.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar till exempel genom att mer ingående analysera de centrala begreppen i frågan eller genom att granska frågor förknippade med klimatförändringens vetenskapliga och samhällsrelaterade kontext.

I grunderna för gymnasiet läroplan från 2015 (GLP15) ansluter sig uppgiften till kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1), punkterna ”olika världsåskådningar – till exempel sekulära, religiösa, politiska och livsstilsrelaterade – samt undersökning av deras särdrag och utgångspunkter med hjälp av olika vetenskapliga verktyg” och ”undersökning av typiska kognitiva förvrängningar i samband med behandling av information och gestaltning av den omgivande verkligheten, i såväl eget som andras tänkande”. I grunderna för gymnasiet läroplan från 2003 (GLP03) anknyter uppgiften till kursen Världsbilden (LK2), punkterna ”strukturen hos en världsbild och dess kärnfrågor: uppfattningar om människan, samhället, kulturen och naturen samt om verklighetens beskaffenhet” och ”världsliga och religiösa åskådningar som grund för världsbilden: gränsdragningen mellan vetenskaper, kvasivetenskaper och religioner”.

2. Egenvärden och instrumentella värden (20 p.)

För att ett liv ska vara gott är det viktigt att det innehåller sådant som människan njuter av och upplever som betydelsefullt, till exempel studier, arbete eller fritidsintressen. Mycket av det här är dock sådant som också har ett praktiskt syfte. Examinanden ska kortfattat motivera om de givna exemplen är sådana som man gör enbart för deras egen skull, för att uppnå något annat eller av bägge skälen, beroende på perspektiv.

Olika synpunkter kan godkännas genomgående, så länge de är väl underbyggda. Examinandens ståndpunkt kan också vara att det slutliga målet för allt handlande är välbehag eller njutning och därmed finns det inget annat som är värdefullt i sig. Också den här hållningen kan godkännas, förutsatt att examinandena har motiverat den klart i sitt svar. Enbart ett implicit antagande att det egentliga målet för all handling är välbehag ger högst tre poäng.

2.1. (5 p.)

Att leka kan med fog ses som något värdefullt i sig. Det behövs inga nyttskäl för lekar. Man leker lekar bara för att det är trevligt. Samtidigt kan leken i vissa sociala situationer ha ett nyttskäl, till exempel att bli bekant med främmande människor. Då blir leken ett medel för att stifta bekantskap.

I ett 2-poängssvar anger examinanden något relevant argument för egenvärde, instrumentellt värde eller för båda.

I ett 4-poängssvar ger examinanden en följdriktig och mångsidig motivering till sin ståndpunkt.

2.2. (5 p.)

Studier är kanske lätta att se som ett instrumentellt värde med tanke på karriär och utkomst, i synnerhet om man talar om skolgång. Å andra sidan siktar de flesta sannolikt på en sådan karriär som de är intresserade av på ett eller annat sätt, och då upplevs studier på området i allmänhet som intressanta. Det är också många som studerar bara som ett fritidsintresse, vilket syns till exempel i arbetarinstitutens och motsvarande kursers popularitet. Även om de kunskaper och färdigheter som förvärfvas genom studier kan användas för nyttiga ändamål kan studier i sig vara ett stort glädjeämne. På så sätt kan det också ses som värdefullt i sig att studera. I ett gott svar behöver man inte göra en distinktion mellan studier och inläring, även om en sådan distinktion kan ses som en merit.

I ett 2-poängssvar ger examinanden något relevant argument för egenvärde, instrumentellt värde eller för båda.

I ett 4-poängssvar ger examinanden en följdriktig och mångsidig motivering till sin ståndpunkt.

2.3. (5 p.)

Vänskap har traditionellt setts som ett egenvärde. Därför är vänskap något man inte lätt förknippar med instrumentella aspekter. Om någon är vän med en annan bara för att få någon nytta eller njutning av det, tänker man lätt att det inte handlar om äkta vänskap. I vänskap ingår att man tar hänsyn till sin väns perspektiv och handlar till förmån för vännen. Å andra sidan, om man inte talar om vänskap utan om vänskaps- och människorelationer generellt, kan de också ses som nödvändiga förutsättningar för ett människovärdigt liv. Människorelationer är nödvändiga från första början i en människas liv och gör det möjligt för barnet att utvecklas till en medlem i människogemenskapen. Ensamhet har också konstaterats göra människan utsatt för depression och utslagning. I den här bemärkelsen kan även en vänskapsrelation ha såväl instrumentella aspekter som aspekter som är värdefulla i sig själva.

I ett 2-poängssvar ger examinanden något relevant argument för egenvärde, instrumentellt värde eller för båda.

I ett 4-poängssvar ger examinanden en följdriktig och mångsidig motivering till sin ståndpunkt.

2.4. (5 p.)

Idrott kan vara både nyttigt och värdefullt i sig. Idrott främjar hälsan och i folkhälsans namn uppmuntras människor till det. På så sätt kan idrott vara ett medel för att sträva efter hälsa. För somliga kan tävlingsidrott vara ett yrke och därmed en näring. Å andra sidan sysslar många med idrott för sitt eget nöjes skull, bara för att det är roligt. I den bemärkelsen är idrott ett egenvärde.

I ett 2-poängssvar ger examinanden något relevant argument för egenvärde, instrumentellt värde eller för båda.

I ett 4-poängssvar ger examinanden en följdriktig och mångsidig motivering till sin ståndpunkt.

I GLP15 hänför sig uppgiften till kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2), punkten "grundläggande existentiella frågor". I GLP03 anknyter den till kursen Ett gott liv (LK1), punkten "de grundläggande frågorna om människans existens som individ".

3. Reklam och moral (20 p.)

Det 2001 grundade Reklametiska rådet tar varje år ställning till flera reklamer och ger utlåtanden ifall reklamen eller ett annat förfarande i marknadsföringen har stridit mot god sed enligt Internationella handelskammarens regler för reklam och marknadskommunikation. Utöver internationella och nationella regler finns det också många etiska frågor som gäller reklam.

De centrala frågorna i materialet till uppgiften är allas rätt till att resa samt miljöns bärkraft och klimatförändringen. Reklamen betonar inte så mycket möjligheten att resa, utan för snarare fram resandet som om det var en grundläggande rättighet och rentav en nödvändighet. Det är svårt att se hur det här skulle kunna röra alla människor och varför det att man avstår från flygresor skulle göra livet otillfredsställande på något grundläggande sätt. Reklamen är helt klart riktad enbart till dem som har råd att resa. Mot den bakgrunden saknar reklamens budskap om allas rätt att resa och resors nödvändighet grund. Det är också problematiskt i moraliskt avseende att föra fram flygresor som var mans rättighet i ett läge där trycket att begränsa flygandet växer sig allt större på grund av klimatförändringen.

Utifrån reklamen verkar Qatar Airways inte nämnvärt känna oro eller ansvar för miljöfrågor. Huruvida ett företag som strävar efter ekonomisk vinning för sina ägare har ett samhällligt och globalt ansvar i miljöfrågor är dock en viktig fråga. Borde företaget ta hänsyn till miljöaspekter oberoende av hur lagstiftning och beskattning begränsar dess verksamhet? I ett gott svar diskuteras de här frågorna ur olika synvinklar. Examinanden kan fördjupa svaret genom att behandla till exempel följande aspekter:

Qatar Airways är ett statligt flygbolag. Därför faller det sig naturligt att utgå ifrån att bolaget bättre skulle passa ihop sin marknadsföring med mellanstatliga internationella avtal, såsom FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna och FN:s klimatavtal. Mot den här bakgrunden är det vilseledande att låta påskina att människor har rättigheter som de inte de facto har. De mänskliga rättigheterna och ett gott liv inbegriper säkert någon form av rörelsefrihet. Det innebär emellertid inte rätten att åka vart som helst eller att flyga på ett sätt som förstör klimatet. Den svaga människorättssituationen i Qatar gör den i reklamen beskrivna rätten att resa än mer ifrågasatt. Internationella organisationer har gång på gång anmärkt på att det i Qatar finns gästarbetare i synnerhet från Asien i slavlik ställning utan möjlighet att lämna landet. Vidare kan man se kvinnornas och de sexuella minoriteternas svaga rättigheter i Qatar som ett problem, trots att reklamen pläderar för att rätten att resa gäller för alla människor utan åtskillnad.

Vidare kan examinandan diskutera förhållandet mellan bolagets vinstsyfte och samhällliga och globala ansvar. Om bolagets primära mål är att maximera vinsten för ägaren är ansvarsaspekterna sekundära. Det är dock sannolikt att Qatar Airways syften inte är enbart ekonomiska, utan bolagets uppgift är också att skapa en bättre image för sitt land. I det här avseendet skulle man tycka att det vore en fördel att också beakta miljöaspekter i marknadsföringen. Ett gott svar förutsätter inte bakgrundskunskap om flygbolaget Qatar Airways eller människorättssituationen i Qatar, men det kan räknas som en förtjänst om examinandan tar upp dem.

Svaret på uppgiften är en essä där examinandan diskuterar vilka slags moraliska frågor som hänger samman med flygbolaget Qatar Airways reklam. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar anger examinandan minst en moralisk fråga med anknytning till reklamen.

I ett 10-poängssvar diskuterar examinandan åtminstone två frågor i anknytning till reklamen ur moralens synvinkel. Sådana frågor är exempelvis allas rätt att resa och miljöfrågorna som hör samman med resande. Svaret ifrågasätter de påståenden som framförs i reklamen.

I ett 15-poängssvar diskuterar examinandena följdriktigt och mångsidigt olika moraliska aspekter på reklamen. Examinandena visar att de förstår vad moral är och kopplar på ett träffande sätt sin diskussion till aktuella frågor som berör temat, till exempel den globala klimatdebatten.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar med att till exempel diskutera förhållandet mellan Qatar Airways vinstsyfte och klimatansvar eller kulturella faktorer och mänskliga rättigheter som påverkar bolagets reklam.

I LGP15 ansluter sig uppgiften till kursen Individ och samhället (LK3), punkterna "sambandet mellan ekonomisk och politisk makt i dagens Finland och i den globala marknadsekonomin, följderna av individens val som konsument och medborgare på olika samhällsnivåer" och "mänskliga rättigheter, religions- och samvetsfrihet, global rättvisa och en hållbar utveckling som moraliska och politiska villkor samt synsätt och handlingar som utgör hot mot dessa villkor, inklusive kränkningar av de mänskliga rättigheterna". I GLP03 hör uppgiften ihop med kursen Individ och samhället (LK3), punkten "rättvisan som en samhälls-, global och ekologisk fråga".

4. Finländsk idrottskultur (20 p.)

Materialet till uppgiften består av fotografier från Finlands idrotts historia fram till våra dagar. I ett gott svar begränsar sig examinandena inte till materialets exempelfall utan diskuterar på ett mer allmänt plan de kulturella fenomen som finns i bakgrunden.

4.1. (10 p.)

Idrotten och idrottarna har av tradition varit en viktig del av, och har spelat en stor roll i att definiera finskheten och den finländska kulturen. Idrottshjältar, som löparna Paavo Nurmi och Ville Ritola i materialet, är gestalter som har firats och beundrats av hela folket eller åtminstone av en stor publik. Också längdåkning har traditionellt haft en stark ställning i idrottskulturen i Finland. Det faller sig naturligt att konstatera att idrotten har haft en synlig ställning i skapandet av den finska identiteten och att idrottshjältar har använts som exempel då man velat skapa en bild av finländarna som ett segt och okuvligt folk. Idrott har i såväl Finland som ute i världen använts till att främja nationalism.

Av materialet kan man sluta sig till att den finska idrottskulturen har förändrats med åren. Skejtboardåkning och e-sport representerar nya grenar som kommit till Finland från utlandet och som finländarna har haft rätt goda framgångar i. Skejtboardåkning är för första gången med som en gren i de kommande olympiska

spelen i Tokyo och det är möjligt att där föds nya finländska idrottshjältar. De blir inte nödvändigtvis den breda allmänhetens idoler på samma sätt som förr, eftersom föremålen för människors intresse har differentierats. Till en kultur som betonar individualism hör att det finns mycket att välja mellan. Urvalet är större än någonsin tidigare, för traditionella massmedier och sociala medier sprider influenserna över hela världen nästan i realtid.

Med undantag för Finlandia-loppet förekommer bara manliga idrottare i materialet. I ett gott svar behöver den finska idrottskulturen inte granskas ur ett genusperspektiv, men en sådan granskning kan ses som en merit. Vidare kan VM-tävlingarna i djupsnöfotboll ses som en intressant kombination av den globala fotbollskulturen och den säregna finska sisun. Examinanden behöver inte tolka materialen just på de sätt som föreslagits här utan kan närma sig dem från andra infallsvinklar. Ett gott svar förutsätter särskilt en förmåga till konsekvent diskussion och analys av materialet. Av svaret framgår också examinandens förståelse av vad som avses med kultur, även om begreppet inte behöver definieras i svaret.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinanden beskriver idrottens roll i den finländska kulturen med hjälp av materialet. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 3-poängssvar gör examinanden åtminstone en träffande eller flera förståeliga iakttagelser om idrottens roll i den finländska kulturen.

I ett 5-poängssvar beskriver examinanden träffande idrottens roll i den finländska kulturen och utnyttjar materialet.

I ett 8-poängssvar beskriver examinanden mångsidigt och följdriktigt idrottens roll i den finländska kulturen och utnyttjar materialet på ett mångsidigt sätt.

4.2. (10 p.)

Att den finländska kulturen har blivit internationell har fört med sig många förändringar i Finlands idrottskultur. En av dem framgår redan i materialet, som visar att flera nya grenar har anammats av idrottskulturen i Finland. Samtidigt har också många grenar som nu uppfattas som finska ursprungligen varit importvara. I dag är utbudet dock allt större.

Den kanske allra största förändringen är kommersialiseringen av idrotten. Numera är motion och idrott en central ingrediens i den västerländska kulturen, medievärlden och den globala ekonomin. Samtidigt kan man se åtminstone elitidrotten som en lukrativ sektor i nöjesindustrin som har frångått idrottens ursprungliga utgångspunkt. Det här kan ses som ett led i den västerländska kulturens förändring som har gjort fritidsindustrin till en allt större näringsgren. Det har lett till att allt fler av oss är storkonsumenter av betalkanalernas idrottsunderhållning i stället för att motionera själva.

I ett gott svar kan examinandan också diskutera idrottens och motionens ökade roll ur ett hälso-, välfärds- och statusperspektiv. God kondition och ett sportigt utseende kan associeras med framgång och bra självdisciplin.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinandan genom att utnyttja materialet diskuterar hur internationaliseringen syns i den finländska idrottskulturens förändring. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 3-poängssvar gör examinandan åtminstone en träffade eller flera förståeliga iakttagelser om internationaliseringen av den finländska idrottskulturen.

I ett 5-poängssvar diskuterar examinandan hur den finländska idrottskulturen har förändrats och vilken roll internationaliseringen har spelat i utvecklingen.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinandan följdriktigt och mångsidigt såväl internationella strömningars inflytande i Finland som den finländska idrottskulturens särprägel och fortbestånd.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Kulturens inverkan på människans åskådning (LK4), punkterna "den finländska kulturens och identitetens historiska utveckling, mångfald och minoritetskulturer i Finland" och "växelverkan mellan kulturer och civilisationer samt monokulturalismens omöjlighet: kulturell mångfald och global kultur samt deras olika inverkan på livsåskådningar och samhällen". I GLP03 hör uppgiften ihop med kursen Det kulturella arvet och identiteten (LK4), punkterna "kulturbegreppet och kulturens innebörd förr och nu", "inbördes växelverkan mellan kulturer och civilisationer" och "identitet, etnisk börd och kulturarv".

5. Övertygelse och privilegier (20 p.)

Rätten till samvetsfrihet och religionsutövning är tryggad i grundlagen, liksom också rätten att inte utöva religion. Det handlar således om en stark rättighet. I Vieraskynä-artikeln i *Helsingin Sanomat* pläderar Toni Malminen för att samhällets struktur och värdegrund påverkar beviljandet av dispenser som grundar sig på övertygelse: dispenser är vanliga i samhällen där staten är förhållandevis svag, de individuella friheterna starka och religionen har stor betydelse. I starka stater, som begränsar individens rättigheter och friheter i samhällsintressets namn, finns det färre dispenser. Finland räknas till dessa stater.

I materialet ges olika exempel på dispenser på grund av övertygelse. I ett gott svar går examinandan in på de bakomliggande värdegrunderna och jämför och bedömer dem. Till exempel abortmotståndare vädjar till respekten för liv medan vaccin- eller läkemedelsmotståndare vädjar till ett naturenligt levnadssätt. Av dessa kan examinandan välja några exempel och ta ställning till om de är sådana dispenser som samhället borde tillåta. Examinanden kan ange argument både för och emot, förutsatt att de är välgrundade. Jehovas vittnens dispens från värnplikten har sedermera upphävts, men det leder inte till poängavdrag om examinandan antar att dispensen ännu gäller.

I ett gott svar beaktas bredare samhällseliga eller filosofiska aspekter. Dispenser på religiös eller etisk grund kan granskas exempelvis med utgångspunkt i religion, samvetsfrihet eller lagstiftning. En viktig etisk fråga gäller den samhällseliga rättvisan. Utgångspunkten har traditionellt varit att individer och grupper ska behandlas lika, om det inte finns grunder för att göra annat. Numera tänker man emellertid ofta också att rättvisa förutsätter att man beaktar individers och gruppers – exempelvis ursprungsfolks – individuella drag. I Finland ses kön som en väsentlig särskiljande faktor då det gäller värnplikten och omskärelsen, som nämns i materialet. I båda dessa frågor har religiös-etisk övertygelse också en viktig roll. I materialet frågar man, och ifrågasätter också i hög grad, om sådana övertygelser kan fungera som grund för dispenser, eller om det går så att ”de grundläggande och mänskliga rättigheterna förvandlades till ett såll”.

Svaret på frågan är en essä, där examinandan med hjälp av materialet ska ta ställning till om människors rätt till övertygelse kräver dispenser i samhället och vilka problem de är förknippade med ur individens och samhällets perspektiv. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar granskar examinandan minst två exempel på dispens som bygger på religions- eller övertygelsefrihet. Alternativt kan examinandan på ett allmänt plan diskutera problemen förknippade med dispenser, ur individens och samhällets perspektiv.

I ett 10-poängssvar utvärderar examinandena med hjälp av materialet de samhällsliga dispenserna förknippade med övertygelse och problemen med dem ur individens och samhällets perspektiv.

I ett 15-poängssvar utvärderar examinandena på ett mångsidigt och följdriktigt sätt och med hjälp av materialet de samhällsliga dispenserna förknippade med övertygelse och problemen med dem ur individens och samhällets perspektiv. Materialet utnyttjas på ett ändamålsenligt sätt i svaret.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena koppla sitt svar till mer vidsträckta aspekter på övertygelsefriheten och samhällens struktur. Hen kan ta ställning till exempel till tanken i materialet att samhällets struktur inverkar på i vilken mån dispenser tillåts.

I GLP15 ansluter sig uppgiften till kursen Livsåskådningarnas värld (LK5), punkten "hur vår tids mest betydande världsåskådningar, såsom sekulär humanism och de stora världsreligionerna förhåller sig till samhället – moral" och kursen Individ och samhället (LK3), punkt "mänskliga rättigheter, religions- och samvetsfrihet". I GLP03 hör uppgiften samman med kursen Världsbilden (LK2), punkten "världsliga och religiösa åskådningar som grund för världsbilden" och kursen Individ och samhället (LK3), punkten "de mänskliga rättigheterna".

6. Robotgymnasiet (20 p.)

Robotar har av tradition arbetat inom industrin men allt oftare används de också i serviceyrken och i kvalificerat arbete som kräver informationsbehandling. I uppgiftens tankeexperiment har gymnasiet hela personal ersatts med robotar. Ett gott svar utgår från frågeställningens beskrivning av robotarna i egenskap av arbetstagare som är allvetande på sitt område men saknar mänskliga känslor och aldrig begår fel. Examinanden ska behandla utvecklingen av gymnasieelevens livsåskådning och världsbild i den här referensramen.

I ett gott svar ges en meningsfull tolkning av vad det innebär att robotarna är allvetande på sitt område. I svaret behöver examinandena inte ta ställning till om lärarroboten är expert bara på ett enskilt läroämne eller en grupp ämnen, eller om den också är allvetande i fråga om undervisning, men det kan ses som en förtjänst om denna fråga tas upp till behandling. Att lärarrobotarna är allvetande förefaller i alla fall innebära att de är kapabla att lära ut kompletta kunskaper i respektive läroämne till eleverna. Robotarnas brist på känslor skulle leda till att eleverna med sina mänskliga svagheter knappast kunde identifiera sig med dem på ett meningsfullt sätt och ta efter dem i kunskapsmässigt eller etiskt avseende. Det här är

förmodligen till förfång för interaktionen mellan lärarna och eleverna, vilket i sin tur kan försämra studiemotivationen. Eleverna blir dock likvärdigt och rättvist behandlade, för robotarna begår inga fel i sina bedömningar eller handlingar.

I ett gott svar använder examinandan begreppen livsåskådningskunskap och världsbild följdriktigt. Det vore naturligt att säga att lärarrobotarna kan ge tillräckliga ingredienser för att elevens världsbild ska utvecklas. Det här beror på att den världsbild gymnasiet förmedlar bygger på vetenskaplig kunskap som robotarna har tillgång till. Däremot kan man argumentera för att robotgymnasiet inte ger tillräckliga förutsättningar för att elevens livsåskådning ska utvecklas (vilket inte det ordinarie gymnasiet nödvändigtvis heller gör). Det här beror på att livsåskådning också handlar om annat än en väl underbyggd världsbild. I livsåskådning ingår också en välgrundad syn på värden som därmed också styr det moraliska handlandet. I enskilda valsituationer förutsätter avgöranden ofta situationsbundet övervägande som i typiska fall görs med bristfällig information och där de situationsrelaterade värdena ställs i viktighetsordning. Det är oklart hur robotarnas undervisning skulle kunna stödja utvecklingen av den här omdömesförmågan. I fråga om jämställdhet mellan könen blir robotarnas undervisning oundvikligen inget annat än ytlig eftersom könsfrågor inte har någon som helst betydelse i deras egen verksamhet. Motsvarande frågor inställer sig till exempel om studiehundledning. Hur skulle en robot kunna handla trovärdigt som studiehundledare då den själv helt saknar erfarenhet av att studera? Det går förvisso att i robotens minne lagra alla tänkbara studievägar och de möjligheter och risker som de innehåller.

I ett gott svar kan examinandan med motiveringar bestrida de ovannämnda tvivlen och framhålla att robotar alldeles väl kan stödja också utvecklingen av elevens livsåskådning. För att motiveringen ska vara övertygande räcker det inte att allmänt hänvisa till den artificiella intelligensens framtida utveckling, utan i ett gott svar ska examinandan i detalj redogöra för hur robotarna är förmögna att stödja utvecklingen av elevens världsbild. På motsvarande sätt ska examinandan särskilt omsorgsfullt motivera sin ståndpunkt, om hen bestrider robotarnas förmåga att stödja utvecklingen av elevens världsbild.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinandan ska diskutera hur utvecklingen av elevens livsåskådning och världsbild skulle påverkas av att studera i ett robotgymnasium. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar gör examinandan en välgrundad iakttagelse om utvecklingen av livsåskådningen och en annan om utvecklingen av världsbilden i robotgymnasiet eller alternativt två välgrundade iakttagelser om någondera.

I ett 10-poängssvar behandlar examinandena mångsidigt utvecklingen av livsåskådningen och världsbilden i robotgymnasiet.

I ett 15-poängssvar behandlar examinandena mångsidigt och välgrundat utvecklingen av livsåskådningen och världsbilden i robotgymnasiet. Hen använder begreppen livsåskådning och världsbild följdriktigt och klart.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar med att mer utförligt behandla till exempel vilken betydelse interaktionen mellan eleven och läraren har för utvecklingen av livsåskådningen och världsbilden eller robotarnas möjligheter att på ett meningsfullt sätt dryfta frågor som rör värden och handling tillsammans med eleverna.

I GLP15 anknyter uppgiften till kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1), punkten "skolans – – inverkan på världsbilder och -åskådningar" och kursen Teknologi, världsåskådningar och mänsklighetens framtid (LK6), punkterna "från myten om Prometheus till tekniska utopier och dystopier" och "artificiell intelligens". I GLPS03 hör uppgiften samman med kursen Världsbilden (LK2), punkten "skolan, medierna och konsten som skapare och förmedlare av världsbilden".

Del II

7. Avicii och Tim Bergling (30 p.)

I offentligheten ser unga stjärnartister ut att leva sin dröm. Verkligheten kan dock vara en annan. I inledningen och materialet 7. A och 7. B till uppgiften kommer det fram att Tim Bergling betalade ett högt pris för sin karriär som dj:n Avicii.

7.1. (15 p.)

I ett gott svar analyserar examinandena förhållandet mellan Tim Bergling och hans offentliga gestalt Avicii till exempel med hjälp av begreppen identitet, jag, val, privat och offentligt eller roll.

Tim Bergling konstaterar i filmtrailern (material 7. A) att människors iakttagelser om Avicii inte säger något om vem Tim är. I textutdraget (material 7. B) gör dokumentärens regissör Levan Tsikurishvili en liknande tolkning: "Alla kände Avicii, men ingen kände Tim". Det finns alltså goda grunder för att skilja mellan Avicii och Tim, vilket också är Berglings egen tolkning av sig själv. Man kan tänka sig att han hade åtminstone de här två identiteterna, jagen eller rollerna: en offentlig och en privat.

Bergling uppträdde och gav ut sin musik som dj:n Avicii. Avicii var hans yrke och produkt, som han sålde på marknaden. I den rollen stod han i centrum för uppmärksamheten vart han än gick.

Bergling säger i filmtrailern att han egentligen inte ville vara i blickpunkten. Det här sades förmodligen av privatpersonen Tim. Följaktligen rådde det en motsättning mellan hans offentliga och privata identitet.

I filmtrailern sägs inte om Bergling ville stå i centrum för uppmärksamheten i rollen som Avicii. Ville han det, bestod konflikten i att Bergling hade motsatta önskemål som Avicii och som Tim. En kanske mer trovärdig tolkning är ändå att det var en oundviklig följd av arbetet som Avicii att stå i centrum. Motsättningen uppstod av att Bergling å ena sidan ville göra karriär som Avicii, å andra sidan undvika att stå i centrum för uppmärksamheten. De två önskemålen är inte förenliga.

Som det framgår av filmtrailern valde Bergling karriären. Man kan förmoda att valet var fritt åtminstone i början av karriären och i den meningen hans eget. Men i inledningen till uppgiften kommer det fram att Bergling före sin död hade velat sluta uppträda – mot sin managers vilja. Av det kan man sluta sig till att han inte kunde fatta alla avgöranden i fråga om sin karriär helt oberoende av omgivningens förväntningar. På ett allmänt plan kan examinanden påpeka att artisterna förväntas handla på musikbranschens villkor. De kan vara hårdare än vad en individ kan stå ut med. Bägge materialen visar att Avicii gjorde spelningar i en takt som gjorde honom utmattad. Även dokumentärens regissör Tsikurishvili konstaterar i textutdraget: "Musikindustrin förväntar sig för mycket av sina kreativa själar".

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska beskriva förhållandet mellan Tim Bergling och hans offentliga gestalt Avicii. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar skiljer examinanden mellan Avicii och Tim Bergling på de grunder som kommer fram i materialet.

I ett 8-poängssvar analyserar examinanden med hjälp av materialet förhållandet mellan Avicii och Tim Bergling till exempel med hjälp av begreppen identitet, jag, val, privat och offentligt eller roll.

I ett 12-poängssvar är analysen följdriktig och mångsidig och utnyttjar utöver begreppen identitet eller jag minst ett av de andra ovannämnda teoretiska begreppen.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar till exempel genom att i sin beskrivning tydligt skilja mellan Berlins egen tolkning av förhållandet mellan Avicii och Tim och de mer allmänna teoretiska iakttagelserna om förhållandet.

7.2. (15 p.)

Tim Bergling turnerade så intensivt som Avicii att det till slut kostade honom hälsan och tvingade honom att avstå från att uppträda. Av det här kan man dock ännu inte sluta sig till att han inte levde ett gott liv. Allt beror på vad man avser med ett gott liv och vilka faktorer som är förutsättningar för ett gott liv.

Välbefinnande, lycka och ett meningsfullt liv har setts som kännetecken på ett gott liv. Som förutsättningar för ett gott liv har man sett exempelvis hälsa och tillfredsställande mänskliga relationer. I ett gott svar tar examinandena inte begreppet gott liv och förutsättningarna för ett gott liv för givna. I ett gott svar förmodar examinandena inte heller okritiskt att det finns bara en "rätt" uppfattning om ett gott liv.

Examinandena kan utnyttja fallet Avicii i sitt svar men uppgiften är generell formulerad. En del stjärnor har, liksom Avicii, levt ett kort och även tragiskt liv, medan andra har nått en hög ålder och i sitt liv fått arbeta med det som de förmodligen har älskat mest. I ett gott svar undviker examinandena att göra förhastade generaliseringar utgående från Avicii. Andra träffande exempel räknas som en förtjänst.

Det är naturligt att diskutera vilka saker en världsstjärna inom musiken är tvungen att avstå ifrån för karriärens skull och om det som faller bort kan ses som förutsättningar för ett gott liv. Offentligheten kringgår oundvikligen stjärnornas privata sfär. De kan inte röra sig på allmänna platser utan att någon känner igen dem eller kanske kommer för att be om en autograf eller ett foto. De kan också behöva livvakter. Allt det här begränsar deras frihet mer än "vanliga" människors. Vidare kan långa turnéer och hotellvistelser utan familj och vänner göra livet ensamt. Kontakten med fansen ersätter knappast nära människorelationer.

Även själva arbetet kan vara tungt. Det är inte bara ens egen, utan tiotals eller rentav hundratals andra människors utkomst som är beroende av framgången. Pressen på att vara framgångsrik kan vara slitsam. Om den nya skivan är en flopp kan det ge karriären och det egna psyket en törn. Då vaknar frågan om det finns något alternativ till karriären som musiker.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinandena ska diskutera om det är möjligt för en person som blivit en världsstjärna att leva ett gott liv. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar gör examinandena iakttagelser om en stjärnartists goda liv eller förutsättningar för ett gott liv.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinandena en stjärnartists goda liv eller förutsättningar för ett gott liv.

I ett 12-poängssvar diskuterar examinandena följdriktigt och mångsidigt en stjärnartists liv i ljuset av olika delfaktorer i ett gott liv och relaterar sitt resonemang till någon uppfattning om ett gott liv.

I ett svar värt toppoäng ska examinandena fördjupa sitt svar till exempel genom att föra in sin diskussion i en relevant historisk eller samhällsrelaterad kontext eller genom att analysera kreativitetens eller arbetsmiljöns roll i ett gott liv för en världsstjärna inom musiken.

I GLP15 hänförs uppgiften till kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2), punkterna "identitet, livsval och livsbalans" och "olika uppfattningar om ett gott liv" samt kursen Individ och samhälle (LK3), punkterna "det privata och det offentliga" och "roller". I GLP03 ansluter sig uppgiften till kursen Ett gott liv (LK1), punkterna "ett gott liv", "de grundläggande frågorna om människans existens som individ", "livskompetens" och "utformningen av identiteten under människans levnadslopp och etiska avgöranden i olika levnadsskeden" samt kursen Individ och samhället (LK3), punkten "det privata och det offentliga".

8. Homo sapiens (30 p.)

Yuval Noah Hararis verk *Sapiens: en kort historik över mänskligheten* utkom på hebreiska 2011, men har senare översatts till flera språk, också till svenska 2015. Verket behandlar mänsklighetens historia med ett facklitterärt grepp men innehåller starka livsåskådningsmässiga påståenden som har väckt stor uppmärksamhet världen över. Texten som utgör materialet till texten (material 8.A) är ett exempel på ett sådant avsnitt.

8.1. (5 p.)

För det första ser Harari människan som en djurart som härstammar från Afrika. För det andra argumenterar han för att människan tagit herraväldet över de andra djuren och blivit en skräck för ekosystemet. Harari

talar om människans maktperiod på jordklotet lite i samma stil som historiker talar om någon regents tid vid makten. När människans makt har ökat har det dessutom lett till ett växande lidande för andra djur. I sin jakt på bekvämlighet och underhållning orsakar människan lidande för djuren och det omgivande ekosystemet. De ges inget egenvärde och deras intressen beaktas inte. I Hararis agenda har människan således en mycket antropocentrisk, det vill säga människocentrerad syn på djuren och ekosystemet.

I ett 2-poängssvar nämner examinandena två faktorer som Harari behandlar i förhållandet mellan människan och djuren eller miljön.

I ett 4-poängssvar analyserar examinandena tydligt och följdriktigt de flesta av de saker som Harari behandlar: människans anspråkslösa ursprung som djur, hennes "gudalika" maktposition, lidandet och förödelsen som människan vållar andra djur och ekosystemet samt jakten på osäker och otillfredsställande bekvämlighet och underhållning på bekostnad av de tidigare nämnda.

8.2. (5 p.)

Harari påpekar att hungerkatastroferna, farsoterna och krigen minskat i antal under de senaste årtiondena, men han ser inte detta som en orsak till stolthet eftersom det har skett på bekostnad av miljön och andra djurarter. Ännu mindre orsak till stolthet ser han i de omfattande samarbetsnätverken, som imperierna och handelsnätverken, och deras materiella framgångar.

Ett svarsresonemang är att bestrida Hararis uppfattning om vad man kan vara stolt över, och hävda att hans egna exempel på mänsklighetens framgångar kullkastar hans påståenden. Till exempel att minskningen av svält, farsoter och krig ger anledning till genuin stolthet. Det här innebär inte att vi skulle kunna konstatera att arbetet är fullbordat på områdena i fråga. Dessutom inspirerar glädjen över de små framstegen till att göra mera gott. Hararis felslut skulle därmed vara att han tänker att lidandet och skadorna som åsamkats de andra djuren och ekosystemet fråntar värdet av allt det som mänskligheten har uppnått. Det är dock förnuftigt att konstatera att allt det goda mänskligheten har uppnått inte har nåtts på bekostnad av andra djur eller ekosystemet. Till exempel det minskade antalet krig har förmodligen också gynnat andra djur och hela ekosystemet. En del av kampen mot farsoter, till exempel utvecklingen av vaccin, har också gynnat en del djur. Som ett exempel kan examinandena nämna bekämpningen av smittkoppor på 1700- och 1800-talet. Därför kan man inte säga att läkarvetenskapen skulle utvecklas enbart på bekostnad av försöksdjurens lidande. Om examinandena försvarar Hararis ståndpunkt förutsätter det att motargumenten ovan behandlas och åtminstone delvis kullkastas.

I ett 2-poängssvar behandlar examinandens påståendet i uppgiften med hjälp av ett belysande exempel.

I ett 4-poängssvar presenterar examinandens sin kritiska bedömning av påståendet i uppgiftsformuleringen i ljuset av en sådan tolkning av textutdraget där hen förstår Hararis kritik av människans framgångar.

Examinanden antingen visar att Harari har fel eller försvarar alternativt Hararis påstående skickligt, och lyckas därmed åtminstone delvis kullkasta de ovan nämnda motargumenten. Examinanden kan också definiera till vilka delar Hararis påstående är riktigt.

8.3. (20 p.)

Hararis avslutande retoriska fråga hänvisar till att om en aktörs förmåga växer till "gudalika" proportioner så är det viktigt att aktören i fråga känner sitt ansvar och behärskar sitt eget missnöje. Annars är hela världen i fara. Den retoriska frågan får sin betydelse i texten som helhet. I början syftar Harari på att människan enligt honom står i begrepp att bli en gud, att inte bara förvärva evig ungdom utan också förmågan att skapa och förgöra. I det här ljuset handlar hänvisningen till gudar på slutet om människorna.

Hararis uttryck om gudarnas villrådighet, oansvarighet och missnöje förklaras av att människorna inte riktigt vet vad de ska göra med all sin makt. Åtminstone använder de den oansvarigt då de i sin jakt på bekvämlighet och underhållning ställer till med lidande och förödelse bland andra djur och det omgivande ekosystemet. Harari skriver vidare att bekvämlighet och underhållning inte tillfredsställer människor. Han säger dock inte vad som skulle ge varaktig tillfredsställelse och lämnar därmed sin ståndpunkt öppen, uppenbarligen med avsikt. Trots det är det tydligt att han inte godkänner människornas agerande i dag, såsom han tolkar det.

Det finns flera kontroversiella antaganden och påståenden i Hararis text. För det första ser han på människan mer ur ett art- än ett individperspektiv. Det är inte sant att alla enskilda människor skulle se sig själva som gudar, att de skulle göra sig skyldiga till egoistiskt utnyttjande av andra djur och naturen eller att de inte skulle veta vad de vill. För det andra har Harari inte tillräckliga argument för säga att "som gudar som bara har fysikens lagar som sällskap är vi inte ansvariga för någon". Människor lever i gemenskaper och stater med lagar och moralregler. Människor är ansvariga åtminstone för varandra och för ordningsmakten. Det medför restriktioner för deras handlande, som kan vara tillräckliga också för att beakta djurens och det övriga ekosystemets intressen. För det tredje kan man anse att Harari använder ordet gud i en rätt vid och provokativ betydelse. Om hans idé är att människan har tagit plats som en gud i Guds ställe och därmed visat sitt högmod (*hybris*) kunde han ha sagt det rent ut. I den här tolkningen beror människans

ansvarslöshet de facto på att hon inte respekterar Gud med stor initialbokstav och bryter mot hans budord. Enligt det för judar och kristna heliga *Gamla testamentet* satte Gud människan att bruka och vårda resten av skapelsen. Det här kunde vara utgångspunkten för Hararis kritik mot att människan upphöjer sig själv till gud, även om han inte gör det här klart.

Utifrån de ovan nämnda kritiska synpunkterna kan Hararis avslutande fråga kritiseras i materialets kontext. Alternativt kan examinanden tolka Hararis budskap positivt. Också då ska hen i sin bedömning granska hållbarheten i Hararis argument och beakta de ovan nämnda motargumenten till Hararis syn.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinanden kritiskt ska behandla den retoriska fråga med vilken Harari avslutar sin bok: "Finns det något farligare än missnöjda och oansvariga gudar som inte riktigt vet vad de vill?". I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 5-poängssvar gör examinanden någon meningsfull tolkning av Hararis fråga och lägger fram minst en synpunkt som utvärderar den.

I ett 10-poängssvar tolkar examinanden Hararis fråga i ljuset av hela texten och ger sin utvärdering av den.

I ett 15-poängssvar är examinandens tolkning och kritiska bedömning följdriktiga och mångsidiga.

I ett svar värt toppoäng ska examinanden fördjupa sitt svar till exempel genom att ta ställning till antagandet bakom Hararis fråga, att människan har upphöjt sig själv till gud, ur perspektivet för olika människobilder, olika traditioner eller olika vetenskapsgrenar.

I GLP15 ansluter sig kursen Människan, identiteten och ett gott liv (LK2), punkten "olika uppfattningar om ett gott liv samt vilken roll andra människor, djur och miljö spelar i ett gott liv" och kursen Teknologi, världsåskådningar och mänsklighetens framtid (LK6), punkterna "människans evolution och den kulturella evolutionen" och "vändpunkter gällande människans världsbilder och världsåskådningar samt tekniska genombrott som påverkat människans uppfattning om världen och sig själv". I GLP03 hänförs sig uppgiften till kursen Världsbilden (LK2), punkten "uppfattningar om människan, samhället, kulturen och naturen".

9. Maten som ny religion (30 p.)

Materialet till uppgiften är en artikel publicerad av Yle om olika slags kostformer och deras ställning i människors liv (material 9. A) samt de smått ironiskt skrivna tio budorden som hänger samman med mat (material 9. B). I artikeln jämförs matens ställning med religion och den här jämförelsen utgör också kärnan i uppgiften. Man stöter numera på påståendet ”maten som ny religion” i varierande sammanhang och dess centrala budskap är hur viktig maten och kosten är för vissa människor och vilken roll de spelar i deras liv. Samtidigt kan påståendet inbegripa tanken att religionens och religiositetens betydelse har minskat i dagens samhälle.

9.1. (15 p.)

I ett gott svar bygger bedömningen av påståendet ”maten som ny religion” på en följdriktig och öppet redovisad uppfattning om vad religion är. Examinanden kan stödja sig på de utmärkande drag för religioner som nämns i inledningen till uppgiften, såsom skillnaden på heligt och världsligt, och gemenskap och ritualer. Också i materialet nämns typiska drag för religion som ger en lämplig utgångspunkt för bedömningen. I ett gott svar tar examinandan dock inte för givet att de här dragen obestridligt skulle definiera en religion. Någon kan kräva att en religion också ska ha till exempel heliga skrifter, platser eller lärare samt ovillkorliga bestämmelser i stil med de tio budorden. Därför ska examinandan i sin bedömning av maten som ny religion vara försiktig men följdriktig, så att svaret på frågan är förenligt med den valda religionsdefinitionen. Det är också värt att notera att det inte är meningsfullt att tolka maten i sig som en religion, utan att det handlar om ätandet som socialt fenomen.

Då de traditionella religionernas inflytande i det sekulära samhället har minskat har det ofta diskuterats vad som kommer att komma i stället för religionerna. Somliga religionsvetare talar om den så kallade nya andligheten. Även tron på vetenskapen har föreslagits i religionens ställe. Den här tanken lanserades redan av sociologen Auguste Comte för snart 200 år sedan. Enligt materialet kan maten erbjuda frälsning för såväl individen som världen i en tid då de betydelser som de stora religionerna stått för har förlorat i auktoritet. Här kommer man nära den postmoderna filosofins tanke att de gemensamma stora berättelserna och föreställningarna försvinner och ersätts uttryckligen av individens egna livsval och deras meningsfullhet. Att till exempel iakttä en vegansk kost kan vara en viktig del av människans identitet. Materialet pekar samtidigt på paralleller mellan å ena sidan olika religiösa sekter och å andra sidan grupper som uppstått kring vissa kostformer. På så sätt kan maten ge också en känsla av gemenskap och en källa till konstellationer i stil med ”vi mot de andra”.

Svaret på uppgiften är en essä, där examinanden ska bedöma materialen genom att utnyttja påståendet "maten som ny religion". I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar ger examinanden några argument för eller mot påståendet.

I ett 8-poängssvar ger examinanden några argument både för och mot påståendet. Bedömningen ska utnyttja materialet och bygga på något slag av uttalad uppfattning om religionens natur.

I ett 12-poängssvar presenterar examinanden en mångsidig och följdriktig bedömning som baserar sig på en välgrundad uppfattning om religionens natur. Examinanden utnyttjar båda materialen och förstår det senare materialets ironiska eller satiriska förhållningssätt till "matfanatiker".

I ett svar värt toppoäng ska examinanden utöver de ovannämnda visa att hen förstår svårigheten i att definiera religion och kan på ett smidigt sätt koppla det här resonemanget till sitt svar.

9.2. (15 p.)

Även i den här uppgiften bygger ett gott svar på en följdriktig uppfattning av vad religion är. Ett möjligt svarsresonemang är att ta fasta på att den starka gemenskap och den tillhörande upplevelsen av meningsfullhet som av tradition förknippats med religion numera går att hitta också på andra livsområden. Examinanden kan gå in på de exempel som nämns i uppgiftsformuleringen: arbete, vetenskap och miljöskydd. Alternativt kan examinanden betona vikten av individuella val och föra fram att en individs egen religion kan bestå av många olika faktorer. I ett gott svar ska examinanden då ändå diskutera varför gemenskap inte är en viktig del av den nya religionen trots att religioner traditionellt har skapat samhörighet och värden i olika samfund. I vilket fall som helst ska examinanden i ett gott svar föra en kritisk diskussion om frågan om en ny religion. Det är inte befogat att anta att vad som helst kan vara "en ny religion". Det centrala är att resonemanget bildar en följdriktig helhet och beaktar olika drag som förknippas med religioner.

Svaret på uppgiften är en essä där examinanden ska diskutera om man vid sidan av eller i stället för mat kan betrakta något annat för människan viktigt livsområde, till exempel arbete, vetenskap eller miljöskydd, som en ny religion. I poängsättningen av svaret ska alla dimensioner i bedömningstabellen ovan beaktas.

I ett 4-poängssvar presenterar examinanden förståeliga iakttagelser om huruvida något annat livsområde kan ses som en ny religion.

I ett 8-poängssvar diskuterar examinanden olika grunder för att tolka ett visst livsområde som en ny religion. Alternativt diskuterar examinanden på olika grunder varför något visst livsområde inte kan betraktas som en ny religion.

I ett 12-poängssvar diskuterar examinanden mångsidigt och följdriktigt tolkningen av ett eller flera livsområden som en ny religion eller varför de inte duger som en ny religion. Examinanden beaktar motsatta argument och stöder sig i sin diskussion på en väl underbyggd uppfattning om religionens natur.

I ett svar värt toppoäng ska examinanden utöver det som nämnts ovan visa att hen förstår svårigheten i att definiera religion och på ett smidigt sätt lyckas foga den här aspekten till sitt svar.

I GLP15 hör uppgiften samman med kursen Världsåskådning och kritiskt tänkande (LK1), punkten "olika världsåskådningar – till exempel sekulära, religiösa, politiska och livsstilsrelaterade – samt undersökning av deras särdrag och utgångspunkter med hjälp av olika vetenskapliga verktyg", kursen Kulturens inverkan på människans åskådning (LK4), punkt "kulturarvet: olika seder och bruk, kulturellt självuttryck" samt kursen Livsåskådningarnas värld (LK5), punkt "undersökning, definition och förklaring av livsåskådning och religion samt religiositet och irreligiositet, olika uppfattningar om religioners ursprung". I GLP03 ansluter sig uppgiften till kursen Ett gott liv (LK1), punkten "ett individuellt liv tidigare och i våra dagars mångfasetterade samhälle" och kursen "Olika sätt att förklara världen i livsåskådningstraditionen (LK5), punkt "religionens och religiositetens väsen".